

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích

Cech krejčích Kožlany

1776–1859 (1886)

Inventář

EL NAD č.: 866

AP č.: 343

Mgr. Eva Němečková, Ph.D.

Plasy 2017

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	5
III. Archivní charakteristika archivního fondu	5
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	6
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky	6
Seznam použitých pramenů a literatury	7

Přílohy:

Seznam použitých zkratk	8
-------------------------	---

Inventární seznam	9
--------------------------	----------

I. Vývoj původce archiválií

Cechy vznikaly ve střední a západní Evropě již od konce 11. století. Do Čech byla tato instituce s největší pravděpodobností přinesena německými kolonizátory nejpozději ve 13. století. Nejstarší doklad existence cechu v Čechách pochází z roku 1318, kdy byly potvrzeny artikule pražským krejčím. Cechy vznikaly nejdříve v předních královských městech, následně se šířily do venkovských královských měst a z nich do poddanských. Mezi prvními byly zakládány cechy tzv. silných řemesel, tedy běžné denní spotřeby, jako jsou řemesla potravinářská, oděvní či textilní a kožedělná. V menších městech, ať královských nebo poddanských, se méně početná řemesla často spojovala do tzv. sdružených cechů. Jednalo se zpravidla o řemesla navzájem si podobná (tesaři a truhláři, pekaři a perníkáři atd.), nebo jejichž výrobní procesy na sebe navazovaly (pekaři a mlynáři, koželuzi a ševci atd.).

Cech můžeme chápat jako řemeslnickou korporaci, jejímiž členy museli být všichni řemeslníci a vznikl tehdy, když si příslušníci určitého řemesla začali činit nárok na to, aby jejich společenství získalo vliv i v živnostensko-politické oblasti. Kromě toho se cechy staraly o duchovní život svých členů a zaštiťovaly charitativní aktivity řemeslníků. Každý člen cechu tak měl zajištěno právo na určité příspěvky v případě, že by kvůli nemoci nemohl vykonávat řemeslo, dále měl zaručen cechovní pohřeb. V neposlední řadě cech přispíval na místní kostel (ve větších městech cechy vlastnily oltáře), na chudé do špitálů nebo pomáhal spřáteleným cechům v případě živelných pohrom.

Cech měl jednotnou hierarchii. Na spodní úrovni stáli učedníci, kteří si teprve osvojovali řemeslo. Po předepsané době zhodnotili mistři, jestli chlapci řemeslo zvládli. Tím se vyučili a stali se z nich tovaryši. Ti mohli pracovat u mistra a pomáhat mu se zakázkami, případně se vydat na zkušenou, neboli vandr. Nejvýše stáli cechovní mistři. Na ně byly kladeny největší nároky, jak finanční, kvalitativní, tak i morální. Z mistrů pak byli voleni cechovní starší, kteří reprezentovali cech navenek (jednali s představiteli města, hájili zájmy členů cechu), předsedali cechovní samosprávě, byli zodpovědní za cechovní pokladnici a v ní uložené insignie, artikule, knihy, peníze a osobní doklady členů cechu.

Cech se řídil artikulemi, které upravovaly všechny aspekty cechovního života – od náboženství, chování, přes přijímání nových učedníků a mistrů, po ryze výrobní problémy (kolik lze vyrobit a prodávat na trhu, jaké zboží je možno vyrábět, kolik může mít mistr zaměstnanců atd.). Artikule byly většinou vypracovány samotným cechem nebo převzaty od jiného cechu a následně potvrzovány vrchností.

Krizovým momentem se pro cechy stal rozmach manufaktur na přelomu 17. a 18. století a následná industrializace v 19. století. Některých oborů se vznik manufaktur zásadně nedotknul, nejvíce na něj doplatila především textilní a kovozpracující řemesla. Cechy byly soudobými ekonomy kritizovány pro svoji zkostnatělost a lpění na tradicionalistických postupech. Proto byl už v roce 1731 vydán Generální cechovní patent a o osm let později (1739) Generální cechovní artikule. Dle nich byly cechy rozděleny podle velikosti měst do čtyř tříd a v rámci jednotlivé kategorie se sjednotily nejen jejich artikule, ale také poplatky. V takové podobě cechy v českých zemích existovaly až do poloviny 19. století, kdy bylo císařským patentem č. 227 říšského zákona ze dne 20. prosince 1859 cechovní sdružení s účinností od 1. května následujícího roku zcela zrušeno. Jakousi náhradou za cechy se stala řemeslná živnostenská společenstva, která převzala část cechovních pravomocí.

Kožlany byly původně majetkem panovníka. Patřily ke královskému zboží, ale byly často propůjčovány různým vrchnostem. V roce 1351 byly povýšeny na městečko, od poloviny 15. století do počátku 17. století náležely k týřovskému panství. Roku 1601 je trvale zakoupil Jan Týřovský z Ensidle a už zůstaly součástí panství Chříč.

K počátkům cechů, potažmo řemeslné výroby, v Kožlanech není příliš informací. K roku 1313 byli v rámci vysazovacího privilegia rychtáři Bartoňovi a jeho nástupcům za práci postoupeni kromě jiného i rybář, kovář a švec se svými dvory.¹ Privilegium Karla IV. z roku 1351 povolovalo Kožlanům provozovat v úterý týdenní trh a především jim garantovalo mílové právo.² Z toho lze soudit, že se v městečku již v této době vyskytovala pokročilejší řemeslná výroba, ale mluvit o ceších by bylo předčasné. Jaroslav Janata i Jan Dyk sice uvádějí povolení pro čtyři cechy, konkrétně řezníky, ševce, tkalce a hrnčíře, ale tuto informaci se nepodařilo potvrdit.³ Význam řemesel v Kožlanech stoupl během 15. a 16. století. Mimo jiné Vladislav II. Jagellonský v roce 1472 povolil stavbu pivovaru.⁴ Další zmínku o zdejších řemeslnících nalezneme ve smlouvě mezi Kožlanskými a Janem Adamem z Nostic na Kounově z roku 1590. Na náhradu škody po krupobití si toho roku Kožlanští vypůjčili 13 korců žita. Mezi měšťany byli uváděni také švec Tůma Bryda, kovář Marek, mlynář Urban a krejčí Dlouhý.⁵

O další pozvednutí kožlanského obchodu se pokusil Jan Týřovský, který v roce 1604 zažádal o rozšíření výročních trhů na čtyři. Jan bohužel pět let nato zemřel a jeho prosba byla odložena. Jeho dědic a nástupce Jindřich Jakub Týřovský vymohl až v roce 1612 zavedení dvou osmidenních jarmarků s počátkem na sv. Vavřince a sv. Matouše. Kožlany se tak staly spolu s nedalekými Kralovicemi prosperujícím obchodním střediskem regionu.

Devastující byla pro Kožlany a tamní řemesla třicetiletá válka. Během ní prošlo městečkem několik armád. Ocitlo se tak na hranici chudoby, zpusťlo v něm přes 20 domů. Podle Soupisu poddaných podle víry žili v Kožlanech převážně chalupníci, hospodáři nebo podruzi. Nejsou zde kromě dvou mlynářů uvedena žádná řemesla. Městská rada totiž u nikoho nezaznamenala profesi. Berní rula uvádí v Kožlanech 60 stavení. Mezi jejich vlastníky jsou zmiňováni také řemeslníci: tři ševci, dva pekaři a po jednom kováři, tesaři, řezníkovi, hrnčíři, sládkovi, krejčím, kožešníku, provazníku a sedláři. V roce 1672 potvrdil dosavadní výsady a trhy Leopold I. Dle údajů v tereziánském katastru měli největší zastoupení hrnčíři a tkalci, ale kromě nich se zde vyskytovali i řezníci, ševci, kováři, pekař, zedník, kolář nebo puškař.

Kožlany se z válek a prodělaných požárů (1768, 1773 a 1789) vzpamatovávaly velice těžko. Navzdory tomu se město proslavilo právě svou řemeslnou výrobou. Vynikali ševci, hrnčíři a tkalci. Roku 1808 působilo v městečku sedm cechů, o 23 let později se jejich počet zvýšil na osm. Sommer ve svém popisu z roku 1845 uvádí v Kožlanech 27 tkalců, 12 hrnčířů.

---

¹ EMLER, Josef (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Praha 1890, č. 132, s. 55.

² Purkrabí z Angerbachu měl hlídat, aby nikdo míli od městečka nechodil na jiné trhy než do Kožlan. HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./1*. Praha : ČSAV, 1960, č. 423, s. 150.

³ JANATA, Jaroslav. Město řemesel, živností a obchodu. *Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Královským a Kralovickým a Manětínským*, 1932, roč. 2, č. 1, s. 71. Zde navazuje na starší dílo Jana Dyka z roku 1886, který tuto skutečnost uvedl. DYK, Jan. *Popis politického okresu Kralovického*. Rakovník : AGROSCIENCE, 2011, s. 101. (reedice)

⁴ HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./2*. Praha : ČSAV, 1960, č. 423, s. 150.

⁵ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I*. Kralovice, 1930, s. 383.

Dále se zde konaly čtyři výroční trhy, týdenní trh v úterý, který se údajně již nedržel. Na jarmarcích bylo až 40 krámků a 150 stánků, přičemž nejprodávanější byly textilní výrobky.

Krejčovství patřilo mezi přední odvětví, která se začala sdružovat v cechy. Přestože si lidé často šili oděvy doma z vlastních zdrojů, postupně se krejčovství profesionalizovalo a měšťané si oděvy nechávali šít. Počátky kožlanského krejčovského cechu jsou nejasné. Můžeme pouze předpokládat, že vznikl v průběhu 16. nebo nejpozději v 17. století. Nejstarší archiválie nás informují, že v roce 1776 byly nově založeny cechovní knihy. Pravděpodobně šlo o reakci na požár o tři roky dříve, při němž mohla starší agenda shořet. Cech fungoval do roku 1859 a následně vzniklo živnostenské společenstvo, které převzalo dosavadní agendu. Nově vedené záznamy se nijak nelišily od předešlých cechovních. Největším rozdílem byly nejednotné poplatky za vstup do cechu. Samotné knihy končí rokem 1886. Z archivních materiálů nelze rekonstruovat cechovní pečeť, ale zjistíme z nich, že cech vlastnil v kostele malovaný oltář. Dochoval se nedatovaný účet za jeho opravu a vymalování, nejspíše z druhé poloviny 19. století.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

V době existence cechů bývaly jejich důležité písemnosti ukládány v cechovní truhlici, kterou si předávali cechmířti. Po ukončení činnosti cechů přebírala jejich agendu nově vzniklá živnostenská společenstva. Následně byly dokumenty přeneseny na kožlanskou radnici, kde bylo utvořeno speciální oddělení v městském archivu přímo pro cechy, tzv. cechovní archiv. Zde byl proveden první soupis. Dokumenty byly rozděleny na knihy a spisový materiál, který byl ještě rozčleněn na dílčí celky. Všechny složky dostaly přiřazenou signaturu a byly evidovány v rejstřících.

Není jasné, kdy byly do SOkA Plzeň-sever dokumenty získány. Ke dni 16. září 1996 je datován dodatečný zápis o přijetí archiválií pod přírůstkovým číslem 1120/1996, podle kterého Místní národní výbor v Kožlanech do archivu předal tři knihy. O předání se nedochoval protokol.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond provizorně uspořádal v roce 1996 Karel Rom, v roce 2003 zpracovala Kateřina Nová prozatímní soupis. Během generální inventury byl k 13. červnu 2013 upřesněn časový rozsah a metráž fondu. Pořádání a inventarizace proběhly na základě vyhlášky č. 645/2004 Sb., dále bylo přihlédnuto k současným pravidlům pro zpracování archivního materiálu (Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu. SAP X, 1960, č. 2, s. 215–310), k Metodickému pokynu ředitele SOA v Plzni pro zpracování archiválií a tvorbu archivních pomůcek č. j. SOAP/060-0767/2010 včetně jeho dodatku č. j. SOAP/060-1300/2014 a k Metodickému návodu č. 1/2013 odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra, kterým se vydávají nová základní pravidla pro zpracování archiválií.

Během zpracování byl archivní fond rozčleněn na knihy a spisový materiál. Současně nedošlo k vnitřní skartaci, pouze ke zpřesnění časového rozsahu a k přeřazení několika archiválií do nově vzniklého archivního fondu Společenstvo smíšených různých živností

Kožlany (EL NAD 1338), č. j. SOAP/060-146/2017 ze dne 10. dubna 2017. Archivní fond obsahuje čtyři evidenční jednotky – tři úřední knihy a jeden karton o celkovém rozsahu 0,11 bm.

Fond Cech krejčích Kožlany zahrnuje materiály z let 1776–1859 (1886). Rokem 1776 začínají nejstarší zápisy v mistrovské knize (inv. č. 1). Záznamy v cechovních knihách končí na počátku 80. let 19. století. V používání cechovních knih pokračovalo živnostenské společenstvo, a jeho zápisy tak tvoří posteriora.

Jazykem archiválií je čeština, pouze vysvědčení o školní docházce jsou psaná německy. Všechny materiály jsou ve vyhovujícím stavu, nevyžadují restaurátorský ani konzervátorský zásah. Do inventárního seznamu byly zaneseny původní signatury, které byly písemností přiděleny v kožlanském městském archivu.

Cechovní typář a korouhev jsou uloženy v Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici. Pečetidlo má elipsovitý tvar (36 x 32 mm). Na pečetním obrazu se nachází krejčovské nůžky na štítě a nad ním sv. Vavřinec třímající rošt a palmový list. Na obvodu je nápis: P.C.P.Ř.K.MIESTICZ.KOSLAN. Patrně pochází z 18. či 19. století. Korouhev je datována do 1. poloviny 19. století.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archivní materiály fondu Cech krejčích Kožlany mají značný výpovědní potenciál. Umožňují nahlédnout do fungování organizace, společnosti a odkrýt vzájemné sociální vazby.

Mistrovská kniha (inv. č. 1) obsahuje kromě zápisů o přijetí za mistra z let 1776–1841 i záznamy o přijetí do učení a vyučení učedníků z let 1776–1806. Mistrovská kniha z let 1844–1856 (1886) navazuje v zápisech na knihu inv. č. 1. Učednická kniha pokračuje v zápisech učedníků a záznamech o jejich vyučení v letech 1807–1859 (1885). Na základě těchto knih lze vysledovat, jaké existovaly tradiční krejčovské rodiny nebo jaká byla výše poplatků za vstup do organizace.

Ve fondu se nachází i doprovodný spisový materiál. Jedná se ale o značně torzovité záznamy – potvrzení o docházce, žádost o udělení mistrovství, seznam spolumistrů a mistrovský list.

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Inventarizaci archivního fondu spolu s vypracováním inventáře provedla v červnu 2016 ve Státním okresním archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích archivářka Mgr. Eva Němečková, Ph.D. Čistopis inventáře byl dopracován v květnu 2017.

Plasy 19. 5. 2017

.....

Mgr. Eva Němečková, Ph.D.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond *Cech kovářů a s ním sjednocených řemesel Kožlany*.

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond *Archiv města Kožlany* /nezpracováno/.

Literatura

DYK, Jan. *Popis politického okresu Kralovického*. Rakovník : AGROSCIENCE, 2011.

EMLER, Josef (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Praha, 1890.

HAAS, Antonín (ed.). *Codex iuris municipalis IV./2*. Praha : ČSAV, 1960.

CHALUPA, Aleš – LIŠKOVÁ, Marie – NUHLÍČEK, Josef – RAJTORAL, František. *Tereziánský katastr český, svazek 2*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra, 1966.

JANÁČEK, Josef. *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha : SPN, 1963.

JANATA, Jaroslav. *Město řemesel, živností a obchodu. Vlastivědný sborník okresu Rakovnického s Křivoklátským a Kralovicka s Manětínskem*, 1932, roč. 2, č. 1, s. 70–72, 81–84.

KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I*. Kralovice, 1930.

NĚMEČKOVÁ, Eva. *Cechy královských měst severozápadních Čech v raném novověku* [tiskem nepublikovaná disertační práce]. Ústí nad Labem : Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra historie, 2015.

PAZDEROVÁ, Alena (ed.). *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 – Rakovnicko*. Praha : Státní ústřední archiv v Praze, 1996.

PELANT, Jan. *Města a městečka západočeského kraje*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1984.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen – Rakonitzer Kreis*. Praha, 1845.

WAGENKNECHT, Josef. *Krejčí v Praze od založení města až do dnešní doby*. Praha, 1932.

WINTER, Zikmund. *Dějiny obchodu a řemesel v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1906.

TÝŽ. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění, 1909.

Seznam použitých zkratk

AP	archivní pomůcka
bm	běžný metr
čes.	česky
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
ev. jedn. č.	evidenční jednotka číslo
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
kar	karton
MV	Ministerstvo vnitra
něm.	německy
ř. z.	říšský zákoník
SAP	Sborník archivních prací
Sb.	Sbírka zákonů a nařízení
Sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední kniha

Inventární seznam

Inv. č.	Sign.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
I. Knihy				
1	Ř. 12	Mistrovská kniha (Registra mystrowska Nowie zalozena Na Przigimanij Mystrůw Pocziweho Porzatu Kregczowskeho w Miesteczku Kozlanech Dne 26 ^{ho} Decembris 1776) Čes., 22,5 x 36,5 cm, polokožená vazba, 52 fol.	1776–1841	ukn 1
2	Ř. 13	Mistrovská kniha (Kniha mistrowska pořadku kregčowskeho od roku 1844) Čes., 25 x 37,5 cm, polokožená vazba, 40 fol.	1844–1856 (1886)	ukn 2
3	Ř. 33	Kniha přijatých učedníků (Registra Mistrowska w Nowie zalozena pro Przigimanij uczednykuw do poczyweho porzatu Rzemesla kregczowskeho w Miestecku Kozlanech Dne 1 ^{ho} January Roku Pane Anno 1807) Čes., 18,5 x 21 cm, polokožená vazba, 111 fol.	1807–1859 (1885)	ukn 3
II. Spisový materiál				
4		Mistrovský list	1814	kar 1
5		Vysvědčení o docházce do opakovacího učení	1842	kar 1
6		Žádost o udělení mistrovství a seznam členů cechu	1844	kar 1

Název archivní pomůcky:	Cech krejčích Kožlany
Značka archivního fondu:	CKr Kožlany
Časové rozmezí:	1776–1859 (1886)
Počet evidenčních jednotek:	4 (3 úřední knihy, 1 karton)
Počet inventárních jednotek:	6
Rozsah v bm:	0,11
Stav ke dni:	19. 5. 2017
Zpracovatel archivního fondu:	Mgr. Eva Němečková, Ph.D.
Zpracovatel archivní pomůcky:	Mgr. Eva Němečková, Ph.D.
Počet stran:	11
Počet exemplářů:	4
Schválil:	Mgr. Martina Matušková dne 19. 5. 2017 – č. j. SOAP/060-206/2017